

Eva Hacking

De Limburgse mijnwerkers in films en televisieprogramma's. Een overzicht

De Limburgse steenkolenmijnen zijn geschiedenis geworden. De oud-mijnwerkers zijn er nog, en door hun verhalen leeft het mijnverleden voort, maar voor de meeste Nederlanders is het alleen mogelijk zich een beeld over de mijnbouw te vormen via de media. Het beeld van 'de mijnwerker' wordt sterk bepaald door wat de media ons aanreiken. Niet alleen boeken,¹ ook film en televisie zijn daarin van belang. In dit artikel wordt onderzocht hoe de Limburgse mijnwerker wordt gerepresenteerd in films en televisieprogramma's.

De eerste film over het ondergrondse werk in de mijnen, getiteld STAATSMIJNEN, werd opgenomen in 1918.² De laatste, DE MANNEN VAN DE 546 uit 1970, werd eveneens in opdracht van Staatsmijnen gedraaid.³ In de films gemaakt vóór 1965 wordt vooral ingegaan op het proces van de steenkolenwinning. Behalve in mijnfilms kwamen de mijnen ook regelmatig aan bod in de Polygoonjournaals. De eerste uitzending op televisie over de mijnen dateert van 1964, een jaar voor de aankondiging van de mijnsluitingen. Het volgende televisieprogramma verscheen pas in 1971, toen de sluitingen al waren ingezet. In de meeste televisieprogramma's draait het om de gevolgen van de mijnsluitingen; later wordt ook de beroepsziekte silicose een belangrijk onderwerp. In deze programma's komen de mijnwerkers ook zelf aan het woord. Het beeld van de mijnwerker verandert dan sterk.

Tijdens een stage op het SHCL heb ik een inventarisatie gemaakt van documentaire films en televisieprogramma's over mijnbouw en deze producties bekeken. In totaal heb ik 73 titels geïdentificeerd.⁴ Speelfilms heb ik niet gevonden.⁵ Hoewel het niet zeker is of ik daarmee alle titels heb getraceerd, heb ik wel inzicht gekregen in het beschikbare materiaal. Op basis daarvan heb ik een selectie gemaakt voor dit overzicht aan de hand van de volgende criteria: de tijdsduur van een product moet minstens vijf minuten zijn; het mag geen nieuwsitem zijn; producten zonder geluid (in de vorm van gesproken commentaar) zijn uitgesloten; in een product moeten zoveel mogelijk aspecten van het mijnwerk aan bod komen. Er is een tijdsindeling gemaakt in drie periodes: de periode van de opdrachtfilms (1919-1970), van de televisieprogramma's over de

1 Bijvoorbeeld: Wim Nijsten e.a., *Mijnwerkers. Verhalen om te onthouden* (Nijmegen 1979); B. Hollewijn, *Slaven van het zwarte goud: Limburgse roman* (Naarden 1978).

2 Jules Stoop, *Staatsmijnen* (Hollandia Filmfabriek 1919).

3 Peter Aalsemeest, *De mannen van de 546* (Multifilm/Nederhorst den Berg 1970).

4 Het stageverslag in de vorm van een filmografie is te vinden op www.shclimburg.nl.

5 De Italiaanse speelfilm *La Ragazza in Vetrina* (1961), regie Luciano Emmer, over twee Italiaanse mijnwerkers op bezoek in het Amsterdamse Wallengebied, opent met opnamen in de Limburgse mijnstreek, maar gaat daar verder niet over (vriendelijke mededeling van Ben Gales). Bert Hogenkamp, *Bergarbeiter im Spielfilm* (Oberhausen 1982) maakt verder geen melding van speelfilms waarin de Nederlandse mijnen een rol spelen.

mijnsluitingen en de gevolgen daarvan (1971-1994), en van de historische documentaires (1990-2005).

Opdrachtfilms (1919-1970)

De delvers van het zwarte goud

De meeste vroege films over de mijnbouw waren afkomstig van Staatsmijnen. De eerste verscheen in 1919 onder de titel *Staatsmijnen*. Een andere bekende film over de Staatsmijnen is *De staatsmijnen in Limburg* uit 1928.⁶ Een compilatie van fragmenten uit deze film werd in 1995 uitgebracht door de Stichting Film en Wetenschap en het Centraal Archief van DSM. De eerste film over een particuliere mijn dateert uit 1925: *Steenkool, het zwarte goud* (ook bekend onder de titel *La houille*), met beelden van de mijn Willem Sophia.⁷ Naast deze opdrachtfilms werd er ook in de Polygoonjournaals regelmatig aandacht besteed aan de steenkolenmijnen. In 1941 wordt de Polygoonfilm *Met Polygoon bij ... de delvers van het zwarte goud* uitgebracht.⁸

Deze films geven een beeld van de steenkolenwinning. Er wordt uitgebreid verteld over het penningensysteem, de liften waarmee de mijnwerkers afdalen, het loshalen van de kolen, de verwerking van de kolen, etcetera. Hierdoor krijgen de films een educatief karakter. Het gaat om het werk en niet om de mijnwerker. Die wordt alleen getoond als object. Er wordt wel opgemerkt dat het werk zwaar is, maar de mijnwerkers komen daarover niet zelf aan het woord. We zien hen alleen in beelden, zwart van de koolstof en hard aan het werk om voldoende kolen te winnen. In deze vroege films wordt het mijnwerk zwaar geromantiseerd. Door het beroep op deze manier te tonen, wil men het aantrekkelijk maken voor toekomstige mijnwerkers. Een titel als *De delvers van het zwarte goud* geeft het beroep van mijnwerker een zekere allure. Maar ook in deze film wordt alleen getoond hoe de kolen gewonnen werden en wat ermee gebeurde nadat ze bovengronds waren gebracht.

De zwarte stroom

Bij het vijftigjarig jubileum van Staatsmijnen, in 1952, verschijnt de eerste lange, gesproken film die diep ingaat op het mijnwerk. Dit is *De zwarte stroom*. De ondertitel *Een documentairefilm van de bedrijven der Staatsmijnen in Limburg*, maakt duidelijk wat de intenties van de opdrachtgever waren.⁹ De film is redelijk bekend, mede doordat hij door het Nederlands Filmarchief als koopvideo is uitgebracht in de reeks 'Industrieel Erfgoed' onder de titel *Het Nederlands Staatsmijnbedrijf anno 1952*.¹⁰ De film was ook te zien op de regionale televisiezender L1 bij de herdenking van 40 jaar mijnsluitingen. Volgens het bedrijfstijd-

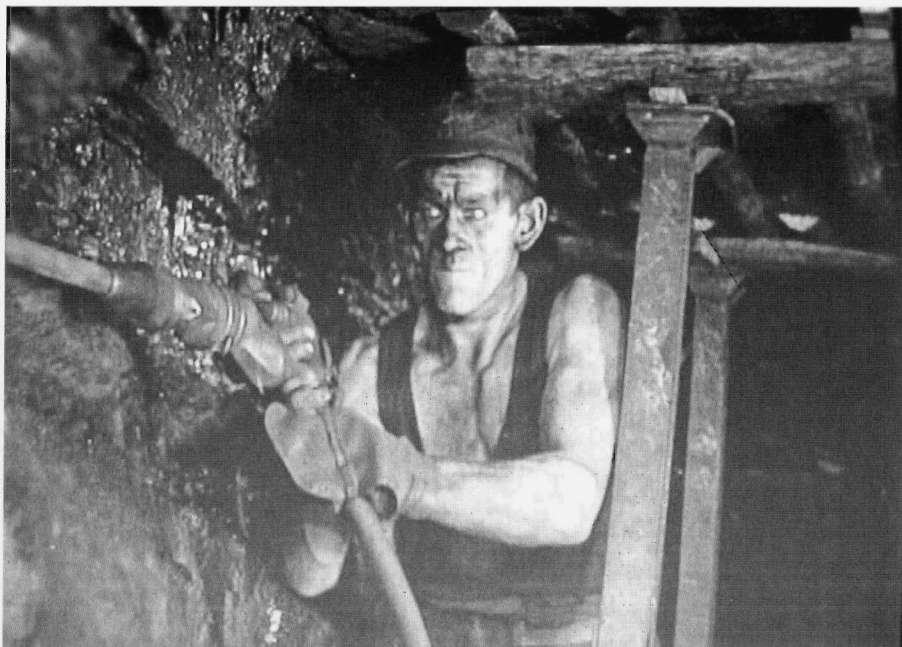
6 Otto van Neijenhoff, *De staatsmijnen in Limburg* (I.W.A.-Film en N.V. Orion-Filmfabriek 1928).

7 Ludwig Beck, *Steenkool. Het zwarte goud* (N.V. Eerste Nederlandsche Filmproductie 1925).

8 Regisseur onbekend, *Met Polygoon bij... de delvers van het zwarte goud* (Polygoon 1941).

9 Umberto Bolzi, *De zwarte stroom. Een documentairefilm van de bedrijven der Staatsmijnen in Limburg* (Cefima Film 1952).

10 Umberto Bolzi, *Het Nederlands Staatsmijnbedrijf anno 1952* (Nederlands Filmarchief 1998).

Still uit de film 'Delvers van het Zwarte Goud', 1941. Collectie DSM.

schrift *Steenkool* was het tijd voor een nieuwe bedrijfsfilm over de Staatsmijnen: 'Reeds lang werd de behoefte gevoeld aan een film, welke een beeld zou geven van het moderne bedrijf van de Staatsmijnen. De bestaande Staatsmijnenfilm, welke vóór het 25-jarig jubileum werd vervaardigd, was geheel verouderd en voor verdere vertoning ongeschikt'.¹¹

De zwarte stroom geeft een zeer compleet beeld van de mijnbouw en het leven in Limburg. De film opent met beelden van het Limburgse landschap. Daarna wordt de aandacht gericht op de landbouw. Door de commentator wordt opgemerkt dat de boeren en de mijnwerkers in harmonie naast elkaar leven. Vervolgens worden enkele mijnwerkers geïntroduceerd, want daar draait het volgens de commentator om in de film: 'En over deze mensen gaat de film, over de duizenden die hun bestaan vinden honderden meters onder de grond en over die andere duizenden die bovengronds werken'.

Anders dan de oudere mijnfilms laat deze film een duidelijk verband zien tussen de mijnbouw en het dagelijkse leven bovengronds. Dit blijkt onder andere uit commentaren als: 'Terwijl honderden meters onder de grond een machtig industrie op volle toeren draait, volgt hier het leven de rustige gang der seizoenen. En toch, met onzichtbare banden is deze hele, kleine gemeenschap verbonden met wat er onder de aarde geschiedt'. Mijnbouw hoort bij Limburg, zo is de boodschap. Vandaar dat men de aandacht ook richt op het landschap. In de film zijn overal schachten en koeltorens te zien.

¹¹ *Steenkool. Bedrijfstijdschrift van de Nederlandse steenkolenmijnen* 7/3 (1952) 74: 'De Zwarte Stroom'.

In de rest van de film wordt voornamelijk aandacht besteed aan de verwerking van steenkolen tot een eindproduct. De kijker krijgt een beeld van de waarde van steenkool en van de vele verwerkingsmogelijkheden. We zien mijnwerkers aan het werk ondergronds en wat zij in hun vrije tijd doen. In de film overheerst het beeld van een tevreden werknemer, die zijn werk doet zonder te klagen. Zijn hele leven draait om de mijn. Dit is het belangrijkste element van de typering van de mijnwerker. Het hele sociale leven was georganiseerd door en rond de mijnen.

Mijnwerkers van morgen

De film *Mijnwerkers van morgen* werd in 1956 gemaakt door de Voorlichtingsdienst Staatsmijnen in samenwerking met de dienst Opleidingen Staatsmijnen.¹² Het gaat hier duidelijk om een bedrijfsfilm waarin voorlichting wordt gegeven over een bepaald onderdeel van het bedrijf, namelijk de Ondergrondse Vakschool (OVS). De film was bedoeld om inzicht te geven in de opleiding, maar natuurlijk vooral om nieuwe OVS-ers te werven. Het propagandakarakter werd ook in de regionale pers onderkend: 'Mijnwerkers van morgen [...] heeft geen andere bedoeling dan documentatie en propaganda te zijn'.¹³

In de film wordt ingegaan op alle aspecten van de opleiding en er wordt uitgelegd wat er in ieder leerjaar gebeurt. De toon van de film is erg opgewekt; beelden van jongens die plezier maken tijdens het kamperen ontbreken niet. Alles in de film is er op gericht om de OVS zo aantrekkelijk mogelijk te maken. Er wordt een heel positief beeld gegeven van de mijnwerkers, door hen te laten zien als jongens die klaargestoomd worden voor het beroep. Benadrukt wordt dat de jongens niet zomaar in het diepe worden gegooid. Het spreekt vanzelf dat Staatsmijnen zichzelf en de opleiding in deze propagandafilm in een zo goed mogelijk daglicht probeert te plaatsen.

Mens en mijn

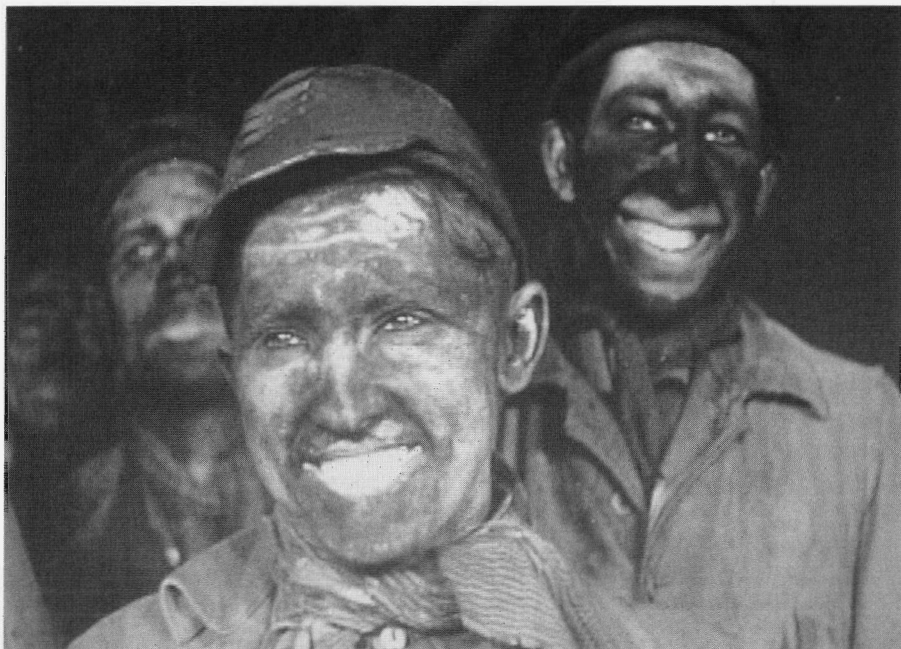
Deze film werd uitgebracht in 1963.¹⁴ Hij werd gemaakt in opdracht van de Nederlandse Katholieke Mijnwerkersbond (NKMB) en heeft een heel andere invalshoek dan de eerder besproken films. De inhoud van *Mens en mijn* wordt volledig bepaald door de Katholieke Mijnwerkersbond. Dit blijkt al uit het commentaar aan het begin van de film:

Hier aan het kolenfront, in pijlers van vaak niet meer dan een halve meter hoog, wordt met zeer zware arbeid het productieproces op gang gehouden dat werkgelegenheid verschaft aan tienduizenden mijnwerkers. Achter deze mensen staat wakend een sterke organisatie, de Nederlandse Katholieke Mijnwerkersbond. De bond vertegenwoordigt voor de mijnwerkersbevolking van Limburg, en daarmee voor allen die

¹² Regisseur onbekend, *Mijnwerkers van morgen. Een film over de Ondergrondse Vakschool van de Staatsmijnen in Limburg* (Voorlichtingsdienst Staatsmijnen 1955).

¹³ *Limburgs Dagblad* 26-01-1956: 'Mijnwerkers van morgen: een film over de OVS'.

¹⁴ Max Fisher, *Mens en mijn* (Oscar Film N.V. 1963).

Still uit de film *'Delfers van het Zwarte Goud'*, 1941. Collectie DSM.

van de economie van de mijnstreek afhankelijk zijn, een levende garantie voor een rechtvaardige en menswaardige bestaansmogelijkheid. Opgericht in 1903, als een eerste aarzelende poging van de mijnarbeiders om zich te weren tegenover de willekeur en onverschilligheid van de industrie, onder bezielende leiding van strijdbare geestelijken en leken uitgegroeid tot een hechte organisatie, die 60 procent van de mijnwerkers vertegenwoordigt.

Na deze introductie gaat de film verder met een opsomming van alle onderdelen waarin de mijnwerker terug kan vallen op de mijnwerkersbond: 'de arbeider vindt bij de bond een apparaat dat hem in alles bijstaat en vertegenwoordigt'. Volgens de film hebben alle activiteiten binnen de mijnwerkersbond een centraal doel: het persoonlijk belang van de arbeider; het gaat 'om de waarde en het geluk van de mijnwerkers'. Zo kunnen de oud-mijnwerkers een volledig gratis vakantie doorbrengen in het vakantiecentrum van de bond. Na een onderdeel over aalmoezenier Poels, in het bijzonder over hoe hij zich ingezet heeft voor betere huisvesting voor mijnwerkers, volgen beelden van vrolijke mijnwerkers en jongeren, ondersteund door uitspraken als:

Velen die zelf reeds als kind gedwongen waren tot veel te zware arbeid, zien nu met vreugde en trots dat hun kinderen de kans gegeven wordt op een betere toekomst. En ook voor de jongeren die in het mijnbedrijf hun kansen vinden, wordt door vakscholing en jeugdloon de mogelijkheid geschapen in voorspoed een gezin te stichten.

Er wordt nog eens benadrukt wat de bond allemaal voor de mijnwerker heeft gedaan: 'Zekerheid, verbetering van persoonlijke levensomstandigheden en de verhoging van de levensstandaard, dat zijn de dingen die de mijnwerker zich met en door de bond verworven heeft en waarvan de jeugd de vruchten plukt'. In de film blijkt opvallend weinig van de religieuze inslag van de vakbond. De nadruk ligt volledig op de mijnwerker en zijn welzijn; dat de bond ook een instrument was in het behoud van het katholieke karakter van Limburg wordt zichtbaar als vanzelfsprekend gezien. De toon van de film is zeer positief: een mijnwerker die aangesloten is bij de bond is zichtbaar een tevreden mens.

Van kolen en kompels

Het betreft hier een korte film, die in 1965 is gemaakt in opdracht van en in samenwerking met Staatsmijnen.¹⁵ De film opent met de introductie van vader en zoon Smeets die gevolgd worden bij het dagelijkse leven in en om de mijn. Vader Smeets is ploegbaas op de mijn Emma, zoon Kees is leerling van de OVS. De openingsbeelden laten zien hoe vader en zoon samen naar de mijn fietsen. Dan volgt uitleg over het penningensysteem in de mijn. Vervolgens zijn er beelden van de mijnwerkers die in de loonhal zitten en een sigaret roken en de commentator legt uit dat de mijnwerkers alle tijd van de wereld hebben: 'Haast hebben ze niet, deze mensen. Het werk op de mijn heeft ze kalm en bedachtzaam gemaakt'.

In de film wordt er niet alleen aandacht besteed aan de mijnwerkers tijdens hun werk, maar ook in hun vrije tijd. Wanneer het werk in de mijn erop zit wijden zij zich aan hun hobby's. Een van deze hobby's is muziek maken in een harmonieorkest en de commentator geeft aan dat deze veel gelijkenis vertoont met het werk in de mijn: het kolen delven werkt namelijk in een zelfde harmonie: 'wetend dat ze het alleen samen kunnen klaren'.

De film richt zich vooral op de mijnwerker zelf en legt de nadruk op verschillende eigenschappen van de mijnwerkers, waaronder de rust en het samenwerken. Daarmee is *Van kolen en kompels* de eerste van de besproken films die echt over de mijnwerkers gaat, in plaats van over het mijnwerk. Net als *De zwarte stroom* benadrukt de film hoe belangrijk de mijn was in het leven van de mijnwerker. En niet alleen in dat van de mijnwerker, maar ook in het leven van zijn vrouw en kinderen en in de levens van vrijwel iedereen in het dorp. De film probeert zoveel mogelijk de positieve kanten te laten zien van het leven van de mijnwerker; men laat zien hoe rustig en geordend het leven van de mijnwerker eraan toe gaat. Er wordt alles aan gedaan om het slechte imago van het werk tegen te gaan, zodat jongens gemotiveerd worden om in de mijn te gaan werken.

De mannen van de 546

De laatste film die hier besproken wordt, is eveneens gemaakt in opdracht van Staatsmijnen. Bij het grote publiek is dit een van de bekendste mijnfilms, mede omdat fragmenten vaak in televisieprogramma's worden getoond. *De mannen*

¹⁵ Jooop van Reede, *Van kolen en kompels* (Nederlandse Onderwijs Film i.s.m. Staatsmijnen 1965).

Still uit de film 'Staatsmijnen', 1918. Collectie DSM.

van de 546 werd uitgebracht in 1970, vijf jaar na de aankondiging van de mijnsluiting. De film gaat over de mijn Emma, die toen nog als enige Staatsmijn in werking was. De openingstitels van de film geven een verklaring waarom er nog een film over mijnbouw gemaakt wordt terwijl iedereen weet dat het een aflopende zaak is:

Tegen het einde van 1965 besloot de Nederlandse regering de steenkolenwinning in Limburg te staken. [...] Dit betekende dat ook bij DSM aan koolwinning – bijna 60 jaar lang de belangrijkste activiteit van de onderneming – een einde kwam. De film die u nu gaat zien laat een stukje van dat verleden herleven. Ze toont het werk in één der vier kolenmijnen van DSM kort vóór de sluiting.

De film gaat over de mijnwerkers die werkten in de pijler Marietje op de 546 meter verdieping van de Emma. Dat verklaart de titel. De film opent met animaties over de steenkoolwinning. Er wordt ingegaan op de modernisering van het mijnwerk en op de veiligheid van de mijnwerkers ondergronds. Tevens is er aandacht voor het gevaar van mijngas en ten slotte wordt er uitgelegd hoe de kolen gesorteerd worden en hoe ze verwerkt worden tot eindproducten. Alleen in het laatste gedeelte van de film wordt er ingegaan op de mijnwerker zelf. Wanneer de mannen weer bovengronds komen, noemt de commentator namen

van de verschillende mijnwerkers die de mijn verlaten. En hij besluit: 'Allemaal ondergronders. Dit waren ze dan, de mannen van de 546'.

Na analyse van deze producties kan worden geconcludeerd dat het beeld van de mijnwerker in de periode van 1919 tot 1970 in de audiovisuele media volledig door de Staatsmijnen en de Katholieke Mijnwerkersbond werd bepaald. Er ontstaat een beeld van de mijnwerker als icoon: een stoere zwijgzame held die iedere dag diep in de mijn afdaalt om zijn zware en gevaarlijke werk uit te voeren. Het beroep wordt sterk geromantiseerd. Soms is het uitgesproken doel daarmee jongens aan te spreken voor een opleiding tot mijnwerker.

Televisieprogramma's (1971-1994)

Devaluatie van het zwarte goud

Het eerste televisieprogramma dat aandacht besteedt aan de mijnsluitingen is *Televizier Magazine*.¹⁶ Op 13 april 1971 wordt een korte reportage uitgezonden over de gevolgen daarvan voor de mijnwerkers, met name de financiële. Ook de documentaire *Limburg: devaluatie van het zwarte goud*, die de KRO uitzendt op 13 maart 1972, gaat over de gevolgen van het mijnsluitingsproces.¹⁷ In deze documentaire komen mijnwerkers aan het woord over hun ervaringen na de mijnsluitingen. Een deel had intussen nieuw werk gevonden, bij DAF of bij de chemische bedrijven van DSM, en vertelt over de verschillen tussen het mijnwerk en hun huidige werk en over problemen met de omscholing. Ook wordt er gesproken met mijnwerkers die in Duitsland zijn gaan werken. Anderen zijn niet meer aan het werk en leven van een uitkering.

De serie *Ter visie* laat in 1972 zien dat er een impasse is ontstaan in het mijnsluitingsproces.¹⁸ Het programma gaat in op de herstructurering en de gevolgen voor de werkgelegenheid. Ook hieruit blijkt dat de omscholing problematisch was. Na de sluiting van de laatste mijn wordt op 22 mei 1975 een aflevering van het programma *Rooilijn* uitgezonden.¹⁹ De aankondiging meldt dat het gaat over de bitterheid en het onbehagen van de mijnwerkers. Er wordt uitgelegd dat oudmijnwerkers door werkloosheid of vervroegd pensioen geestelijke problemen kregen. Verder wordt er aandacht besteed aan de silicose en de invloed van de katholieke kerk in de mijnstreek.

Stoflongen

Na verloop van tijd komt nog een ander probleem naar voren in de media, namelijk de beroepsziekte silicose. Net als de werkloosheid wordt het silicoseprobleem op televisie breed uitgemeten. Een aflevering van *Brandpunt* met de titel *Stoflongen, is er een verkeerde diagnose gesteld?* gaat volledig over deze

16 Bart in 't Hout en Wibo van der Linden, *Televizier Magazine* no 31. *Mijnontslagen* (AVRO 13-04-1971).

17 Regisseur onbekend, *Limburg. Devaluatie van het zwarte goud* (KRO 13-03-1972).

18 Regisseur onbekend, *Ter visie* (NOS 18-05-1972).

19 Frans Wijsen, *Rooilijn. Mijnsluitingen* (KRO 22-05-1975).

Still uit de film 'De Zwarte Stroom', 1952. Collectie DSM.

ziekte.²⁰ Deze aflevering werd uitgezonden in 1990. De makers van dit programma constateren dat er bij silicosepatiënten in veel gevallen een verkeerde diagnose is gesteld: stoflongen werden bijvoorbeeld aangezien voor astma. Veel ex-mijnwerkers en hun nabestaanden zijn hierdoor financiële uitkeringen misgelopen. Ging het nu om gebrekkig medisch handelen of is de diagnose opzettelijk verkeerd gesteld om financiële redenen? Drie personen gaan op onderzoek in Limburg om een antwoord te krijgen op deze vraag. Uit het programma blijkt de ontevredenheid van de mijnwerkers. Het longonderzoek werd uitgevoerd bij het Longinstituut bij Treebeek en wanneer de diagnose silicose werd gesteld kon men terugvallen op de Ongevallenwet (1921). Maar die diagnose werd vrijwel nooit gesteld.²¹

Ademnood

In de jaren 1990 zijn er nog twee producties kort het vermelden waard, omdat zij beiden het onderwerp silicose behandelen. Het eerste programma met de veelzeggende titel *Ademnood* werd in 1993 uitgezonden door RTL4 als aflevering in

²⁰ José Distelbloem, *Brandpunt. Stoflongen, is er een verkeerde diagnose gesteld?* (KRO 02-03-1990).

²¹ Loek Kusiak en Derix Hamerslag, *Een kwestie van ereschuld. Eindverslag stichting silicose oud-mijnwerkers* (Maastricht 2000) 17.

de serie *Ooggetuigen*.²² In deze televisiedocumentaire worden enkele oud-mijnwerkers die aan silicose lijden gevolgd in hun dagelijks leven. Het programma lijkt een dramatisch verhaal te willen vertellen, waarin vooral geprobeerd wordt om medelijden op te wekken.

Het tweede programma is *De tijd staat even stil*, een praatprogramma waarin een bepaald deel van de Nederlandse geschiedenis belicht wordt. De aflevering van 28 juni 1994 ging over de mijnsluitingen.²³ Aan het woord komen oud-mijnwerkers die vertellen over het werk in de mijn, de gevolgen van de mijnsluitingen en over silicose. De toon van dit programma is iets positiever, maar toch worden nog steeds vooral de verhalen die slecht aflopen verteld.

Zo ontstaat een beeld van de mijnwerker als slachtoffer van de mijnsluitingen en als silicosepatiënt. Deze zijn nauw met elkaar verbonden: het slachtofferchap is namelijk gedeeltelijk het gevolg van de silicose. Na jarenlang zwaar en gevaarlijk werk te hebben verricht, kan de arme man na zijn pensioen niet genieten van zijn vrije tijd omdat hij daartoe lichamelijk niet meer in staat is. Daarnaast wordt de mijnwerker vooral gepresenteerd als slachtoffer die boos is over alles wat hem door de mijndirecties en de overheid is aangedaan.

Historische documentaires (1990-2005)

Afstand van de berg

In 1990 werd herdacht dat de aankondiging van de mijnsluitingen 25 jaar geleden was. In dat kader besteedden de audiovisuele media veel aandacht aan de oud-mijnwerkers. Op 18 december 1990 werd de film *Afstand van de berg: vertellingen uit de mijnstreek* uitgezonden door de NOS.²⁴ In deze film komen niet alleen oud-mijnwerkers aan het woord, maar ook onder anderen de voorzitter van de Katholieke Mijnwerkersbond (Frans Dohmen), een geestelijke (Remigius Dieteren) en een historicus (Loek Kreukels). Hierdoor belicht de film verschillende kanten van het mijnwerkersverleden. Toch ligt het accent op de oud-mijnwerkers.

De film opent met beelden van het Limburgse landschap, van mijngebouwen en van mijnwerkers. Al snel komen oud-mijnwerkers aan het woord, met voornamelijk negatieve opmerkingen. Zo zegt een van hen dat ze na de sluiting als varkens zijn behandeld en dat Den Haag ze heeft laten barsten. Anderen merken op: 'De meeste mijnwerkers zijn bedrogen en opgelicht door het kapitaal. En het kapitaal was de mijn', en: 'Zo werd de mijnwerker voor de gek gehouden, er werd nooit uitbetaald wat ze verdienden'. In het begin van de film blijkt dus al dat de mijnwerkers zich een benadeelde groep voelen, zowel tijdens de periode van de mijnbouw als erna. De toon van de film is dan gezet. Ook uit deze film

22. Regisseur onbekend, *Ademnood. Ooggetuigen* (RTL4 23-11-1993).

23. Charles Ruijs, *De tijd staat even stil. De mijnsluiting* (NCRV i.s.m. Cinevideogroep 28-06-1994).

24. Eugene van den Bosch, *Afstand van de berg. Vertellingen uit de mijnstreek* (Delta Filmproductie i.s.m. NOS 1990).

blijkt weer dat de katholieke kerk een belangrijke rol speelde in het leven van de mijnwerker. Maar de meningen over de rol van Poels zijn verdeeld.

Oud-mijnwerker Jozef Hodiament vertelt: 'Om een gulden te verdienen ging je naar het kolenfront en dan er tegenaan. Klein zul je me niet krijgen, dat was immers de stoere mijnwerker. Je wilt je niet laten kennen. Achteraf blijkt dat de mijn ons toch klein gekregen heeft, dat de mijn je toch kapot gemaakt heeft'. Hij doelt hier op de beroepziekte silicose. Er worden beelden getoond van silicosepatiënten in het ziekenhuis en van oud-mijnwerkers die moeten ademen met behulp van zuurstoftanks. Hodiament vertelt dat de ziekte ook gevolgen heeft voor de sociale contacten:

Kameraden waar je vroeger mee omging zie je niet meer. Als je niet meer kan, tel je ook niet meer mee. Als je je gegeven hebt voor de maatschappij, wordt je later weer in een hoek getrapt. Ze hebben de mijnwerkers gebruikt om de economie na de Tweede Wereldoorlog weer op gang te krijgen. Wij silicoselijders zijn een groep, een helemaal vergeten groep. Wie denkt er nog aan ons? Niemand meer.

Frans Dohmen, oud-voorzitter van de Katholieke Mijnwerkersbond, komt in deze documentaire ook aan het woord. Hij ging zelf ondergronds toen hij 16 jaar oud was en hij werkte daar zeven jaar. Hij zegt dat de mijnwerkers in de crisisjaren slaven waren. Deze conclusie wordt door veel oud-mijnwerkers getrokken. In de vroege jaren van de mijnbouw noemde men de mijnwerkers 'delvers van het zwarte goud', maar zelf verwijzen zij liever naar de 'slaven van het zwarte goud'.

In deze film wordt de mijnwerker opnieuw vooral in een slachtofferrol gerepresenteerd. Hij is boos omdat hij zich in de steek gelaten voelt. Hij werd aan zijn lot overgelaten, terwijl hij wel het vuile werk moest opknappen. Er is echter ruimte voor verschillende opvattingen. De reacties van oud-mijnwerkers op de film zijn nogal wisselend: 'Ik hoef de film in ieder geval niet te hebben', vindt de een. 'Het was allemaal wat te negatief, want er zijn ook goede zaken geweest. De kameraadschap en de jovialiteit bijvoorbeeld. Je moet de waarheid niet verdoezelen, maar de prettige dingen, die mis ik een beetje'. 'Onzin', meent een ander. 'Het was ook een trieste tijd. Dat kan niet vaak genoeg benadrukt worden. Ze hebben ons van het begin af aan bedrogen'.²⁵

Erfgoed

Dat de berichtgeving in de audiovisuele media in deze periode niet alleen negatief was, blijkt uit een aflevering van *Erfgoed* over de mijnindustrie.²⁶ Deze werd uitgezonden in 1993 en geeft een veel positiever beeld van het mijnverleden dan de andere televisieprogramma's. Er wordt een beeld gegeven van de mijnbouw in het algemeen, hoe het werk eruitzag en wat er na de sluitingen gebeurde. Bij dit programma klinkt er voor het eerst iets van trots door over het mijnverleden, een sentiment dat later sterker zal worden.

²⁵ Jeanette Ackems, 'Treuums en charme van vergeten tijd' *Limburgs Dagblad* 05-12-1990.

²⁶ Marga Wolthuis, *Erfgoed. De mijnindustrie* (KRO 03-04-1993).

Aan het begin van de aflevering vertelt een oud-mijnwerker over het dagelijkse leven van een mijnwerker. Er wordt een beeld geschetst van het mijnwerk zelf en van wat er gebeurde met Limburg na de mijnsluitingen. Uit de verhalen van de oud-mijnwerkers die in dit programma aan het woord komen blijkt dat er ook mensen waren voor wie de mijnsluitingen niet al teveel problemen opleverden. Deze verhalen waren tot dan toe nog weinig aan bod gekomen in de audiovisuele media.

De commentator benadrukt de grote rol die de mijnbouw speelde in Limburg: 'Driekwart eeuw hebben de mijnen in Zuid-Limburg het leven beheerst. Alle gebouwen, koeltorens en schachten zijn inmiddels opgeruimd. In Kerkrade, de oudste mijnstad, kijkt men met trots terug op het verleden'.

De manier waarop het mijnbouwverleden in deze documentaire in beeld wordt gebracht, lijkt op die in de oudere mijnbouwfilms. Het doel is vooral om een deel van het verleden toegankelijk te maken voor mensen die er zelf niet bij betrokken waren. De negatieve verhalen die op dat moment in de media overheersten, komen in deze productie niet naar voren. Het doel van dit programma is niet om actuele debatten uit de samenleving weer te geven, maar een overzicht te geven van de mijnbouwgeschiedenis. De eerdere representatie van de mijnwerker als silicosepatiënt en slachtoffer blijkt uit deze productie niet.

Zwarte ogen

In 2005 was het 40 jaar geleden dat de aankondiging van de mijnsluitingen gedaan werd. Daardoor is er wederom een opleving in de audiovisuele media wat betreft het mijnverleden. De regionale zender TV Limburg zendt een zesdelige serie uit, getiteld *De mijnen gaan dicht*.²⁷ Ook L1 vertoont een zesdelige serie die ingaat op verschillende aspecten van het mijnverleden, met de titel *Zwarte ogen*.²⁸ Men wil zich ervan verzekeren dat het mijnverleden voort blijft leven.

De serie *Zwarte ogen: Vertellingen uit de mijnstreek* werd uitgezonden door L1 tussen 28 september en 2 november 2004. De regisseur is Eugène van den Bosch, die ook *Afstand van de berg* regisseerde. Het eerste deel van deze serie gaat over het behoud van de mijnsteenberg van de Oranje Nassau IV om daarmee het mijnverleden in stand te houden. De nieuwe houding ten opzichte van het mijnverleden blijkt ook uit het commentaar van Eugène van den Bosch aan het begin van de serie:

In 1979 interviewde ik Jozef Hodiament. Hij en zijn medekoempels wilden toen niets weten van een erfenis van de mijnindustrie, het was zwart, zwaar en onpersoonlijk. Nu, 25 jaar later, ben ik verrast door de andere toon en houding in de voormalige mijnstreek. Tegenwoordig willen de mensen weer trots zijn op de mijngeschiedenis en de herinnering eraan koesteren.

27 Paul Fekkes, *De mijnen gaan dicht* (TV Limburg 2005).

28 Eugene van den Bosch, *Zwarte ogen. Vertellingen uit de mijnstreek* (L1 2004).

Still uit de film 'Mijnwerkers van Morgen', 1956. Collectie DSM.

In deze eerste aflevering wordt vooral de nadruk gelegd op het feit dat het belangrijk is om het mijnverleden te herinneren en het toegankelijk te maken voor de toekomst. Het algemene sentiment is dat alle mijngebouwen en terreinen te snel afgebroken en gesaneerd zijn. Het leek wel alsof Limburg zich schaamde voor het mijnverleden en het zo snel mogelijk wilde wegstoppen. In het tweede deel, 'Het kolenfront', halen oud-mijnwerkers herinneringen op aan de OVS en het mijnwerk, waarbij vooral de nadruk ligt op hoe zwaar het werk voor de jongens was. Het derde deel, met de titel 'Droom en daad' laat zien welke rol de katholieke kerk speelde in het leven van de mijnwerker. De katholieke kerk en de mijn directies bepaalden voor het grootste deel hoe het leven in Limburg eruit zag.

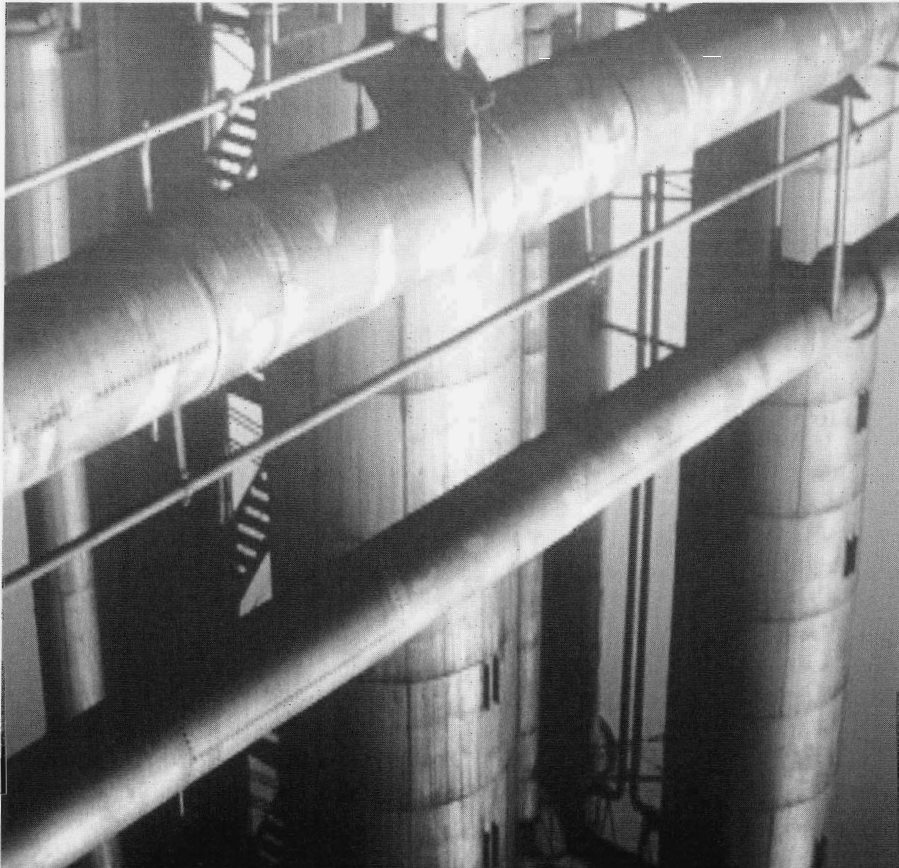
Het vierde deel gaat over het akkoordstelsel dat gehanteerd werd in de mijnen, een onderwerp dat in de audiovisuele media nog niet aan bod kwam. In het volgende deel wordt verteld over het ondergrondse gevaar en dan met name weer de ziekte silicose. De oud-mijnwerkers die geen uitkering kregen uitien hierin hun woede, ze zijn boos en voelen zich in de steek gelaten. De andere kant van het verhaal wordt echter ook belicht door Wiel Friedrichs van de Stichting Silicose Oud-Mijnwerkers. Hij legt uit dat er wel criteria gesteld moesten worden bij de toekenning van de uitkeringen en dat er niet genoeg geld was om iedereen iets te geven. Het laatste deel van deze serie draagt de titel 'De mijnen gaan dicht' en handelt over de mijnsluitingen en de gevolgen hiervan, niet alleen voor de mijnwerkers maar ook voor de provincie.

31 Voor afbeeldingen van De Hopel zie: <http://www.itsg.nl/volkshuisvesting/p40.html>
<http://www.lauramijn.nl/history2.htm>

30 Auteur onbekend, 'Huisvesting, De Laura & Vereniging in beeld - 03-12-2006' <http://www.lauramijn.nl/>

29 Paul Enkelaar, *Dokument. De laatste kampels van mijn dorp de Hopel* (NCRV 15-08-2005).

Mijndorp De Hopel
 Een tweede programma dat een positief beeld van het mijnverleden laat zien, is een aflevering van de serie *Dokument*, met de titel *Fabrieksdorpen: de laatste kampels van mijn dorp De Hopel*.²⁹ De Hopel was een mijnkolonie dichtbij het kerkdorp Eygelshoven in de tegenwoordige gemeente Kerkrade. De Hopel werd gesticht door het particuliere mijnbedrijf Laura & Vereniging; de kolonie lag vlak naast de mijn Laura. De eerste huizen van De Hopel werden gebouwd in 1906 en daarmee was het de eerste mijnwerkerskolonie van het gebied. Na een volledige renovatie heeft de wijk de status van historisch mijnmonument en enkele huizen staan op de monumentenlijst.³⁰ Het opvallendst aan het mijn-dorp is dat de huizen wit geverfd zijn.³¹

Het programma wordt aangekondigd met: 'In 1968 sloot in Limburg de kolenmijn Laura haar poorten. Oud-mijnwerkers vertellen over de glorie dagen van de mijn in 'De laatste kompels'. Aan het begin klinkt het lied *Ich gong mörge wer t'rük* van de groep Carboon. De toon van het programma is daardoor meteen een stuk positiever dan in de meeste eerdere producties. Er klinkt een sentiment in door van het leven van vroeger dat men toch wel mist. Zo zegt oud-mijnwerker Alois Kuiper: 'Ik kruip nou op de knieën terug als ik hetzelfde werk kan krijgen wat ik vroeger heb gehad, als ze de mijn weer open zouden maken'. Over De Hopel zelf zegt hij: 'Wat in de Hopel was dat trok bij mekaar, dat bleef ook bij mekaar. De een leerde de ander zo'n beetje kennen. Maar ja, daar is niet veel meer van over, van die ouwe, echte Hopel mensen'.

In de interviews met de oud-mijnwerkers halen zij herinneringen op aan het mijnwerk en het leven in het mijndorp. De oud-mijnwerkers vinden dat men te snel alle mijnterreinen en gebouwen heeft afgebroken. Zij vinden dat het mijnverleden moet voortleven. Oud-mijnwerker Pep Konte noemt de steenkolenmijn in Blegny in Luik als voorbeeld. Die is toegankelijk voor het publiek. Hij zegt dat het toch wel leuk is dat er zoiets is, daar kan iedereen het verleden de hand reiken. Hier in Limburg is alles opgeruimd, alsof men zich ervoor schaamde. Volgens Konte hadden ze best een schacht kunnen laten staan; die had niet misstaan in het landschap.

Het beeld van de mijnwerker als slachtoffer en silicosepatiënt is in deze aflevering van *Dokument* nauwelijks terug te vinden. De mijnwerkers blijken goede herinneringen aan hun tijd in de mijnen hebben overgehouden en kunnen eindelijk zonder wrok terugkijken. Ze vinden dat de mijntijd ook een zekere charme had, vooral door de kameraadschap onder de mijnwerkers.

Andere tijden

Dit blijkt ook uit de laatste productie die hier besproken wordt, een aflevering van het televisieprogramma *Andere tijden* over de OVS.³² Drie oud-mijnwerkers van de laatste generatie OVS-ers worden voorgesteld. Zij vertellen hoe het dagelijks leven op de OVS verliep en wat er met hen gebeurde na de mijnsluitingen. Deze drie mannen kwamen redelijk goed door de mijnsluitingen heen, maar dat heeft ook te maken met het feit dat zij zelf slechts korte tijd in de mijnen gewerkt hebben. Voor de oudere generatie was dit anders, zoals blijkt uit commentaar van de presentator Hans Goedkoop:

Heel hun leven werd geregeld door de mijn. Die zorgde voor hun huizen, hun verzekeringen, hun spaarrekeningen, voor winkels waar je op de pof kon kopen [...] en voor priesters natuurlijk om de zeden hoog te houden. De mijn was een wereld, kant-enklaar. Daarbuiten hoefde je nooit te komen. Des te pijnlijker en dreigender de gedachte dat de mijn op afzienbare tijd gesloten zou kunnen worden.

32 Ad van Liempt en Carla Boos, *Andere tijden. De ondergrondse vakschool van de staatsmijnen* (NPS i.s.m. VPRO 13-12-2005).

Mijnwerkers paraderen voor de camera. Beeld van de opnames van de film 'Het Nederlands Staatsmijnbedrijf anno 1952'. Bron: Steenkool, maart 1952.

Verder zegt hij hierover:

Een ode aan de mijnwerker. Nu in museumvorm, vol nostalgie, tientallen jaren later, heeft iets waar je van opkijkt. Het werken in de mijn was toch vreselijk en het sluiten van de mijnen was toch ook vreselijk? Je hoort toch altijd die verhalen van oud-mijnwerkers die geen baan meer kunnen krijgen, thuis bij moeder de vrouw zaten te kniezen en door stoflongen het loodje legden. Maar de werkelijkheid blijkt weer eens ingewikkelder. Hoe waar dat ook geweest mag zijn voor sommige ouderen, de jongeren zijn er over het algemeen aardig doorheen gekomen. Die vonden vaak wel een baan, hadden nog geen stoflongen en kijken, viel ons op, hoofdzakelijk met plezier terug op de kameraadschap van hun jonge kompeljaren. Misschien zelfs wel met trots, met dank aan de ondergrondse vakschool.

De aflevering geeft een beeld van de gevolgen van de mijnsluitingen voor de jongere mijnwerkers, voor wie het leven nog niet helemaal om de mijnen draaide. Door afwisselend interviews en beelden uit verschillende films en programma's te laten zien wordt het verleden tot leven gebracht voor volgende generaties.

Conclusie

De manier waarop de mijnwerker in de audiovisuele media werd gerepresenteerd maakte in de afgelopen tachtig jaar een sterke ontwikkeling door. In de opdrachtfilms van Staatsmijnen wordt de mijnwerker als icoon neergezet. Het beroep van mijnwerker krijgt in deze films de allure van avontuur. In de film van de Katholieke Mijnwerkersbond wordt een tevreden mijnwerker getoond, die zonder klagen zijn werk kan doen omdat hij altijd kan rekenen op de steun van zijn vakbond. In feite gaat het in deze gevallen om propagandafilms, die een buitengewoon positief beeld van het mijnwerk geven. Deze films willen ook laten zien dat mijnwerker niet alleen een beroep was. Zijn hele sociale leven draaide om de mijn. Het was gebaseerd op contacten met collega's en ook het leefritme van de mijnwerkersgezinnen werd bepaald door het werk in de mijn. De mijnbouw hoorde in alle opzichten bij Limburg.

In de televisieprogramma's vanaf 1971 verdwijnt het rooskleurige beeld. Zij gaan vooral over de economische problemen die de mijnsluitingen met zich meebrengen, de werkloosheid en de problemen met de omscholing. In deze periode ontstaat een beeld van de mijnwerker als slachtoffer. Ook de beroepsziekte silicose wordt dan nadrukkelijk aan de orde gesteld.

Naarmate de mijnbouw of de nasleep daarvan een minder grote rol spelen in het dagelijks leven van de ex-mijnwerkers, ontstaat er ruimte voor een ander beeld. In producties naar aanleiding van de herdenkingen van de mijnsluitingen zien wij het ontstaan van een herinneringscultuur, ook onder de oud-mijnwerkers zelf. De oud-mijnwerkers willen zich ervan verzekeren dat het mijnverleden bekend blijft. Zij willen trots zijn op het mijnverleden en zij willen dat daar aandacht voor komt.

Hoe vaak mijnbouw en mijnwerkers nog in de audiovisuele media zullen verschijnen is niet met zekerheid te zeggen. Als de lijn van de afgelopen jaren vastgehouden wordt, dan zullen die onderwerpen alleen nog bij herdenkingen aan bod komen. Maar hoe lang zal men de mijnsluitingen nog blijven herdenken? Zullen de mijnwerkers inderdaad, zoals ze zelf vrezen, ooit helemaal vergeten worden? Dit zijn vragen die pas in de toekomst beantwoord kunnen worden.